

для продукування мешканцями – членами територіальних громад відповідних індивідуально-колективних інтересів та запитів у сфері культури, у тому числі й насамперед щодо наявності та реалізації всього спектра прав та законних інтересів людини і громадянина у сфері освіти;

– сьогодні у сучасній українській правовій науці наявні ґрунтовні дослідження, в яких визначено зміст та розкрито соціальну сутність конституційного права на освіту; сформульовано основні наукові методології та підходи до його вивчення; запропоновано напрями практичної реалізації, гарантування та захисту означеного права. Разом з тим значна частина проблем, пов'язаних з подальшим розвитком як самого конституційного права на освіту, так і механізмів їх забезпечення, у тому числі в системі місцевого самоврядування, поки що залишається не висвітленою;

– конституційно-правова інтеграція органів місцевого самоврядування в публічно-владну діяльність у сфері освіти опосередкована особливостями конституційно- та муніципально-правового регулювання даної сфери; зумовлена державною освітньою політикою; виражається в їх відповідних повноваженнях різної правової природи; забезпечується муніципальною системою освіти;

– існує низка складних та нерозв'язаних концептуальних, конституційно-правових, муніципально-галузевих і практичних проблем, пов'язаних з правовим регулюванням діяльності органів місцевого самоврядування у сфері освіти, вирішення яких неможливе без спеціального комплексного наукового осмислення та предметного аналізу існуючої правової бази, що передбачає та вимагає ґрунтовних наукових досліджень питань щодо особливостей реалізації конституційних прав людини і громадянина на освіту в системі місцевого самоврядування.

¹ Романенко К. М. Конституційне право громадянина на освіту в Україні: стан і тенденції розвитку : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 «Конституційне право» / К. М. Романенко. – Х., 2008. – С. 1.

² Савина Т. В. Правовое регулирование деятельности органов местного самоуправления в сфере образования : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 «Конституционное право ; муниципальное право» / Т. В. Савина. – Белгород, 2009. – С. 3.

³ Романенко К. М. Вказана праця. – С. 8–9.

Резюме

У статті висвітлено особливості реалізації конституційного права людини і громадянина на освіту в системі місцевого самоврядування. Запропоновано авторське бачення змісту конституційного права на освіту в умовах формування в Україні реального місцевого самоврядування.

Ключові слова: права людини; право на освіту; освіта; територіальна громада; місцеве самоврядування; система місцевого самоврядування.

Резюме

В статье освещаются особенности реализации конституционного права человека и гражданина на образование в системе местного самоуправления. Предложено авторское видение содержания конституционного права на образование в условиях формирования в Украине реального местного самоуправления.

Ключевые слова: права человека; право на образование; образование; территориальная община; местное самоуправление; система местного самоуправления.

Summary

In the article covered the features of the constitutional human and citizen rights to education in the local government system. The author's vision of content of the constitutional right to education in the formation in Ukraine of real local self-government is proposed.

Key words: human rights, right to education, education, territorial hromadas, local self-government, local self-government system.

О. Ю. САФОНОВА

*Оксана Юріївна Сафонова, студентка II курсу
ДВНЗ «Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана»*

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА КОРИСТУВАННЯ ОБ'ЄКТАМИ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАСНОСТІ

Актуальність даної теми зумовлено тим, що з проголошенням незалежності України, орієнтацією на встановлення демократичного суспільства Україна як правова держава є інструментарієм забезпечення прав

і свобод людини та громадянина. У Конституції України (ст. 41) зазначено: «громадяни для задоволення своїх потреб можуть користуватися об'єктами права державної та комунальної власності відповідно до закону»¹. Досить незрозумілими і суперечливими є позиції законодавців щодо врегулювання даного питання, а саме: визначення поняття «об'єкти публічної власності», «публічна власність», невизначений обсяг правомочності суб'єктів реалізації права на користування державною та комунальною власністю, потребує уточнення щодо суб'єктів реалізації цього права та об'єктивного складу права користування об'єктами державної та комунальної власності.

Щодо дослідження економічних прав і свобод громадян значний внесок зробили: О. М. Гончаренко, Ж. М. Пустовіт, П. М. Рабінович, М. П. Орзіх, О. А. Лукашева.

Мета статті – визначити сутність та зміст права користування об'єктами державної та комунальної власності, проблемні питання щодо реалізації даного права, запропонувати альтернативні шляхи вирішення правових колізій.

Предмет аналізу статті – право на користування об'єктами публічної власності у системі економічних прав.

У Конституції України (ст. 41) зазначено, що кожен має право володіти, користуватися, розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї діяльності. Ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності.

Законом України від 3 серпня 1990 р. «Про економічну самостійність Української РСР» було передбачено, що основу економічної самостійності Української РСР становить власність її народу на національне багатство. При цьому до об'єктів власності народу України Закон відносить землю, її надра, повітряний простір, водні та інші природні ресурси, які перебувають у межах території Української РСР, природні ресурси її континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони тощо.

Стаття 13 Конституції України містить невичерпний перелік природних ресурсів, включаючи до нього навіть такі природні ресурси, які не підлягають індивідуалізації (наприклад, атмосферне повітря), та з урахуванням їх розміщення в межах територій України та в межах територій, на які поширюються суверенні права та юрисдикція України (континентальний шельф та виключна (морська) економічна зона), визнає їх об'єктами права власності українського народу².

У конституційному праві близьким до поняття «право користування публічною власністю» (О. Ф. Фріцький) є поняття «користування об'єктами суспільної власності» (Ю. М. Тодика), «користування об'єктами державної і комунальної власності».

За визначенням Ю. М. Фролова, публічна власність – це сукупність матеріальних благ, які належать громадянському суспільству, та суспільні відносини, які виникають з приводу цих благ. Слід додати, що право користування об'єктами публічної власності – це не природна можливість, а набуте право, яке індивідуалізується на основі власних потреб³.

Громадяни можуть користуватися не тільки майном, яке належить їм на правах приватної власності, а й об'єктами права державної та комунальної власності, тобто власністю суб'єктів публічного права – держави та територіальних громад. Це як природно необхідне використання шляхів, мостів, земель паркової зони, узбережжя тощо, так і використання як соціального феномена – через заклади освіти, здоров'я, спорту. Відбувається таке використання безоплатно і на оплатній основі, що здійснюється на підставі та в порядку, встановленому законом. Поширеним оплатним способом використання державного та комунального майна є передача його в оренду.

Слід зазначити, що державна власність, суспільна і публічна – це різні поняття, які не слід ототожнювати. Право користування об'єктами публічної власності включає у себе: право користування державною власністю, право користування комунальною власністю, право користування природними об'єктами права власності українського народу.

Право користування державною власністю – це право держави володіти, користуватися, розпоряджатися майном, закріпленим за нею.

Право користування комунальною власністю – це право територіальної громади володіти, доцільно, економічно, ефективно користуватися і розпоряджатися на свій розсуд і у своїх інтересах майном, яке належить їй, безпосередньо і через органи місцевого самоврядування (Закон України «Про місцеве самоврядування», ст. 1).

Право користування природними об'єктами права власності українського народу – це право народу володіти, користуватися, розпоряджатися майном, визначеним законом. Але Я. М. Шевченко зауважує, що за змістом право власності держави тотожне праву власності українського народу, але за суб'єктивним складом – ні, тому що не можна ототожнювати поняття «держава» та «народ»⁴.

Цивільний Кодекс у ст.324 зазначає: «земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони є об'єктами права власності Українського народу. Від імені Українського народу права власника здійснюють органи державної влади та органи місцевого самоврядування в межах, встановлених Конституцією України. Кожен громадянин має право користуватися природними об'єктами права власності Українського народу відповідно до закону»⁵.

Водний Кодекс у ст. 11 зазначає: «Громадяни та їх об'єднання, інші громадські формування у встановленому порядку мають право: 1) брати участь у розгляді місцевими Радами та іншими державними органа-

ми питань, пов'язаних з використанням і охороною вод та відтворенням водних ресурсів; 2) за погодженням з місцевими Радами та іншими державними органами виконувати роботи по використанню і охороні вод та відтворенню водних ресурсів за власні кошти та за добровільною участю членів об'єднань громадян; 3) брати участь у проведенні спеціально уповноваженими державними органами управління у галузі використання і охорони вод та відтворення водних ресурсів перевірок виконання водокористувачами водоохоронних правил і заходів та вносити пропозиції з цих питань; 4) проводити громадську екологічну експертизу, обнародувати її результати і передавати їх органам, уповноваженим приймати рішення щодо розміщення, проектування та будівництва нових і реконструкції діючих підприємств, споруд та інших об'єктів, пов'язаних з використанням вод, у порядку, що визначається законодавством; 5) здійснювати громадський контроль за використанням і охороною вод та відтворенням водних ресурсів; 6) одержувати у встановленому порядку інформацію про стан водних об'єктів, джерела забруднення та використання вод, про плани і заходи щодо використання і охорони вод та відтворення водних ресурсів; 7) подавати до суду позови про відшкодування збитків, заподіяних державі і громадянам внаслідок забруднення, засмічення та вичерпання вод; 8) здійснювати інші функції щодо використання і охорони вод та відтворення водних ресурсів відповідно до законодавства»⁶.

Формою права на користування об'єктами публічної власності є діяльність щодо користування об'єктами публічної власності та участь у вирішенні питань стосовно використання природних ресурсів, наприклад: збирання грибів, проїзд через міст, мисливство, рибальство, користування книгами у бібліотеці. Користування об'єктами публічної власності можливе на загальних підставах і у разі дотримання спеціальних умов, наприклад ліцензії. Так, відповідно до Лісового Кодексу України (ст. 69) спеціальне використання лісового фонду допустиме лише за наявності спеціального дозволу – лісорубний квиток або лісовий квиток.

Загальне користування природними ресурсами здійснюється громадянами для задоволення їх життєво необхідних потреб (оздоровчих, естетичних, рекреаційних, матеріальних та ін.). Суб'єктами цього права є всі без винятку громадяни. Для його реалізації не потрібно отримувати спеціальні дозволи (ліцензії), воно здійснюється безоплатно. Реалізація цього права не пов'язана із закріпленням природних ресурсів за окремими особами. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» (ст. 38) допускає можливість обмеження цього права у випадках, передбачених законодавством України.

У порядку спеціального використання природних ресурсів громадянам, підприємствам, установам і організаціям надаються у володіння, користування або оренду природні ресурси на підставі спеціальних дозволів, зареєстрованих у встановленому порядку, за плату для здійснення виробничої та іншої діяльності, а у випадках, передбачених законодавством України, – на пільгових умовах. Спеціальне природокористування, за загальним правилом, пов'язане із закріпленням відповідних природних ресурсів за конкретними природокористувачами⁷.

Громадяни для задоволення власних потреб можуть користуватися об'єктами публічної власності безкоштовно (проїзд автошляхами, проїзд через міст), так і платно щодо спеціального користування (користування надрами).

Конституцією України (ст. 41) встановлено такі правові обмеження реалізації права користування об'єктами публічної власності: можливе з мотивів суспільної необхідності на підставі законодавства, примусове відчуження об'єктів власності з подальшим відшкодуванням їх вартості в умовах надзвичайного чи воєнного стану, використання власності не може завдавати шкоди правам, свободам, гідності, інтересам суспільства, погіршувати екологічну ситуацію і природні якості землі.

Об'єктами права користування громадян України публічною власністю є державна та комунальна власність, природні ресурси виключного права власності українського народу. До об'єктів права державної власності належать: майно, що забезпечує діяльність Верховної Ради України та утворюваних нею державних органів; майно Збройних сил України, органів державної безпеки, прикордонних і внутрішніх військ; оборонні об'єкти; єдину енергетичну систему; системи транспорту загального користування, зв'язку та інформації, які мають загальнодержавне значення; кошти державного бюджету; національний банк та його установи і створювані ними кредитні ресурси; республіканські резервні, страхові та інші фонди; майно вищих і середніх спеціальних навчальних закладів; майно державних підприємств; об'єкти соціально-культурної сфери або інше майно, котре становить матеріальну основу суверенітету України і забезпечує її економічний та соціальний розвиток. У державній власності може перебувати також інше майно, передане у власність України іншими державами, а також юридичними особами і громадянами. Управління державним майном від імені українського народу здійснюють Верховна Рада України і місцеві ради депутатів та уповноважені ними державні органи.

Відповідно до ст. 142 Конституції України до об'єктів комунальної власності належать: матеріальна і фінансова основа місцевого самоврядування – рухоме і нерухоме майно, доходи місцевих бюджетів, інші кошти, земля, природні ресурси.

Право власності українського народу на природні ресурси отримало свій розвиток у чинному екологічному законодавстві. Відповідні положення зокрема закріплені у ст. 4 Закону України від 25 червня 1991 р. «Про охорону навколишнього природного середовища», а також стосовно окремих природних ресурсів поресурсовими кодексами чи законами. Йдеться зокрема про Водний кодекс України (ст. 6), Кодекс України про надра (ст. 4), Закон України від 13 грудня 2001 р. «Про тваринний світ» (ст. 5) та ін. При цьому

Водний кодекс України та Кодекс України про надра закріплюють категоричне твердження про виключну власність Українського народу на водні об'єкти та надра. Щодо Земельного кодексу України, то він при вирішенні питання про належність землі за основу бере положення ст. 14 Конституції України, згідно з якою право власності на землю набувається та реалізується громадянами, юридичними особами та державою⁸.

Юридичну форму приналежності природних ресурсів українському народу як носію суверенітету і єдиному джерелу влади в Україні закріплено Основним Законом держави, що передбачає проведення чіткого розмежування між поняттями «суб'єкти права власності» і «суб'єкти здійснення права власності». Народ не може повсякденно здійснювати правомочності власника, тобто реально володіти, користуватися і розпоряджатися природними ресурсами країни чи окремого її регіону. Тому конституційне положення, яке відносить український народ до суб'єктів права власності на природні об'єкти, має більше соціально-економічний, аніж політико-правовий характер. Визнання народу України суб'єктом права виключної власності на певні природні ресурси не породжує самостійної форми власності на ці об'єкти. За своєю економічною природою власність на ці об'єкти фактично є державною. Народ і держава як суб'єкт права власності не можуть протиставлятися. Будь-яка держава фактично є організаційно-правовою формою здійснення прав кожного суверенного народу⁹.

Щодо визначення суб'єктів права користування публічною власністю, то воно є досить суперечливим. Так, у ст. 41 Конституції України зазначено, що «кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю», а також, що «громадяни для задоволення своїх потреб можуть користуватися об'єктами публічної власності». У конституційному праві поняття «кожен» розуміють як загальне поняття щодо всіх фізичних осіб – громадяни, іноземці, особи без громадянства. Потрібно зауважити, що іноземцям, особам без громадянства більшість послуг стосовно реалізації права на користування об'єктами публічної власності надаються платно (надання медичної допомоги, здобуття вищої освіти).

Поняття публічної власності в Україні тільки починає формуватись. В Україні не розроблено концепцію публічної власності, вона тільки набирає свого становлення. Наприклад, у російській юридичній літературі публічна власність розуміється як система державної та муніципальної форм власності¹⁰.

В Україні на становлення концепції публічної власності впливають процеси приватизації та реприватизації, спрямованість економіки, взаємодія національної економіки з міжнародним ринком.

Аналізуючи вищевикладене, можна дійти висновку, що для українського законодавства необхідне прийняття таких законів: про право користування об'єктами публічної власності, про державну власність, Про комунальну власність.

Закон про право користування об'єктами публічної власності має регулювати такі положення: визначення дефініцій понять «право користування об'єктами публічної власності», «публічна власність», визначення суб'єктів та об'єктів публічної власності, правовий статус суб'єктів права публічної власності, обмеження щодо реалізації права на користування об'єктами публічної власності.

¹ Конституція України від 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1996. – № 30. – Ст. 141.

² Так само.

³ Фролов Ю. М. Економічні права та свободи людини і громадянина і Україні : автореф. дис. канд. юрид. наук. 12.00.02 / Ю. М. Фролов; Одеська національна юридична академія. – 2005. – С. 12.

⁴ Шевченко Я. М. Проблеми вдосконалення правового регулювання права приватної власності : монографія / Я. М. Шевченко, М. В. Венецька, І. М. Кучеренко. – К.: Ін-т держави і права ім Корецького НАН України. 2002. – С. 14.

⁵ Цивільний Кодекс від 16 січня 2003 року № 435-IV // Відомості Верховної Ради України. 2003. – №№ 40–44. – Ст. 356.

⁶ Водний Кодекс від 6 червня 1995 року № 213/95-ВР // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1995. – № 24. – Ст. 189.

⁷ Коментар до Конституції України. – К., 1996. – С. 69.

⁸ Так само.

⁹ Так само.

¹⁰ Мазаєв В. Д. Конституционное единство публичной собственности / В. Д. Мазаев // Конституционное и муниципальное право. – 2004. – № 3. – С. 41.

Резюме

У статті розглянуто особливості реалізації права користування об'єктами публічної власності, визначено проблемні питання щодо реалізації даного права, надано пропозиції альтернативних шляхів вирішення правових колізій.

Ключові слова: право користування об'єктами публічної власності, право користування об'єктами державної і комунальної власності, публічна власність, право власності українського народу.

Резюме

В статье рассмотрены особенности реализации права пользования объектами публичной собственности, определены проблемные вопросы по реализации данного права, даны предложения относительно альтернативных путей решения правовых коллизий.

Ключевые слова: право пользования объектами публичной собственности, право пользования объектами государственной и коммунальной собственности, публичная собственность, право собственности украинского народа.

Summary

The article tells about the specific right to use the facilities of public property, identifying problem issues for realization of the rights given to proposals for alternative ways to resolve legal conflicts.

Key words: right to use the facilities of public property, right of use of state and communal property, public property, the ownership of the Ukrainian people.

Отримано 13.10.2011

О. І. ХАЙНУС

Оксана Іванівна Хайнус, студентка VI курсу факультету соціології і права Національного технічного університету України «КПІ»

ПОНЯТТЯ МАТЕРІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ У ТРУДОВОМУ ПРАВІ

Інститут матеріальної відповідальності є одним з видів юридичної відповідальності (поряд з кримінальною, адміністративною й дисциплінарною), йому притаманні певні специфічні ознаки й особливості, а також власний механізм правового регулювання й реалізації. Тому, перш ніж розпочати поглиблений аналіз матеріальної відповідальності працівника, слід проаналізувати поняття юридичної відповідальності.

Що стосується поняття відповідальності взагалі, то треба погодитися з думкою М. С. Строговича, який справедливо стверджував, що відповідальність є ставленням особи до суспільства та держави, до інших осіб з точки зору виконання пред'явлених до особи певних соціально-політичних, етичних, юридичних вимог, визнання та правильного розуміння громадянином своїх обов'язків стосовно суспільства, держави, інших осіб¹.

При визначенні поняття юридичної відповідальності треба виявити зв'язок з відповідальністю в цілому, розглядати її як застосування загальних правил відповідальності до особливих властивостей права і закону, правової поведінки. З цього приводу заслуговує на увагу позиція професора Н. М. Хуторян, яка зазначає: «...доцільно виокремити два аспекти юридичної відповідальності – активний і пасивний. Активний аспект юридичної відповідальності передбачає реалізацію відповідальності, тобто застосування її на суб'єктивному рівні. А юридична відповідальність як правовий інститут – це об'єктивне закріплення у правових нормах. Про юридичну відповідальність як правовий інститут до початку будь-якої із стадій правозастосування слід говорити як про пасивну відповідальність»².

Слід зауважити, що більшість вчених розуміють юридичну відповідальність як різновид соціальної відповідальності, а саме як закріпленій у законодавстві і забезпеченій державою юридичний обов'язок правопорушника зазнати примусового позбавлення певних цінностей, що йому належать³. Інші вчені трактують юридичну відповідальність як охоронне правовідношення⁴, як специфічний юридичний обов'язок⁵, як реалізацію санкцій правових норм⁶ тощо.

С. С. Алексєєв стверджував, що суть юридичної відповідальності полягає в обов'язку особи зазнавати міри державно-примусових дій за скоєне правопорушення⁷.

Таким чином, виходячи з великої кількості визначень юридичної відповідальності як інституту теорії права, точка зору авторів щодо її поняття в юридичній літературі також неоднакова. Певна група науковців трактує юридичну відповідальність як різновид санкцій, інші бачать її як порядок застосування таких санкцій. Але у всіх випадках юридична відповідальність – це специфічний обов'язок зазнавати певних позбавлень особового чи матеріального характеру за скоєне правопорушення відповідно до санкції порушеної норми права. Правова природа юридичної відповідальності, положення загальної теорії права мають бути взяті за основу при визначенні поняття юридичної відповідальності працівника в трудовому праві.

Поняття юридичної відповідальності нерозривно пов'язане з поняттям правопорядку. У сучасних наукових працях з теорії права «правопорядок» визначається як стан впорядкованості, організованості суспільних відносин, який складається за певних умов законності⁸. Основним елементом правопорядку є правовідносини. Трудове право України регулює соціально-трудові відносини, що в межах конкретної організації (роботодавця) утворює певний порядок. Це є внутрішнім трудовим розпорядком, який становить найважливішу частину правопорядку, що склався в сучасному українському суспільстві.

Поняття правопорядку в організації (внутрішнього трудового розпорядку) нерозривно пов'язане з дисципліною праці, під якою розуміється певний порядок поведінки працівників у процесі праці⁹. Основний зміст внутрішнього трудового розпорядку в кожній конкретній організації становлять певні обов'язки сторін трудового договору (працівника і роботодавця). Дисципліна праці – необхідна умова спільної роботи. Її розглядають як сукупність правових норм, що регулюють внутрішній трудовий розпорядок, встановлюють трудові обов'язки працівників і роботодавців, що визначають заходи заохочення за успіхи в роботі і відповідальність за умисне невиконання цих обов'язків¹⁰.